

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2012

Andrea MATĚJKOVÁ

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO

Bakalářské kombinované studium

2011 – 2012

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Andrea Matějková

Život a školská reforma Marie Terezie

Praha 2012

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Tereza Vacínová

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Full-Time Studies

2011 – 2012

BACHELOR THESIS

Andrea Matějková

Life and educational reforms of Maria Theresa

Praha 2012

The bachelor thesis work supervisor:

PhDr. Tereza Vacínová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 12.6.2012

Matějková Andrea

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí bakalářské práce PhDr. Tereze Vacínové za odborné vedení, pomoc a rady při zpracování této práce.

Za cenné připomínky též děkuji doc. PhDr. Jaroslavu Koťovi.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá životem, vládou a potomky jedné z nejvýznamnějších našich i evropských panovnic Marie Terezie. Dále se text zaměřuje především na důležitou reformu – reformu školství.

Cílem práce je zhodnotit politickou situaci té doby, proniknout do problémů školství (od základního po univerzitní), školské reformy a Všeobecného školního řádu. Zmiňuje také vliv jezuitského řádu na vzdělání.

Práce vychází ze studia odborné literatury převážně současných historiků.

Klíčová slova

Děti Marie Terezie

Jezuitský řád

Marie Terezie

Rakousko uherské císařství

Reformy

Školská reforma

Univerzity

Všeobecný školní řád

Vzdělání

Annotation

Bachelor thesis deals with life, the government and the descendants of most of our and European Queen Maria Theresa. Furthermore, the text focuses on the important reform - education reform.

The aim of this thesis is evaluation of the political situation at that time, penetrate into the problems of education (from primary to university), the educational reform and the general school rules. It mentions the influence of the Jesuit order in education.

The work based on the study of literature, mostly contemporary historians.

Key words

Austro Hungarian empire

Education

Educational reform

General school rules

Children of Maria Theresa

Jesuit order

Maria Theresa

Reforms

Universities

OBSAH

ÚVOD	10
1. Život Marie Terezie	12
1.1 Vláda Marie Terezie.....	16
1.2 Synové a dcery Marie Terezie – pokračovatelé reformních snah.....	19
2. Počátek reformnictví	22
2.1 Souhrn reforem Marie Terezie.....	25
3. Vznik ideje reforem školství	28
3.1 Odras církevní politiky ve školství.....	28
3.2 Školství v rakouské monarchii – úloha církevních řádů.....	29
3.2.1 Jezuité.....	29
3.2.2 Benediktýni.....	30
3.2.3 Piaristé.....	30
3.3 Potřeba reforem školství.....	31
3.4 Studijní dvorská komise.....	32
4. Koncepce ovlivňující pedagogické myšlení	33
5. Průběh školské reformy	35
5.1 Všeobecný školní řád.....	38
5.1.1 Problémy realizace a nedostatky řádu.....	40
5.1.2 Pozitivní dopad školské reformy a Všeobecného školního řádu.....	41
5.2 Školní knihy.....	42
6. Reforma gymnázií	43
7. Univerzitní školství za vlády Marie Terezie	45

ZÁVĚR.....	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	50

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá životem a především školskou reformou jedné z nejvýznamnějších panovnic našich i světových dějin – Marie Terezie. Práce analyzuje a hodnotí určitý úsek dějin školství.

Práce se snaží o vylíčení doby panování Marie Terezie na rakouském trůnu a o snahu této panovnice přeměnit územně rozsáhlou a nejednotnou říši v jednotný a centrálně řízený stát moderního typu. Při hlubším studiu této problematiky se objevuje velice důležitá oblast pro naplnění státotvorných snah, oblast školství. Marie Terezie věnovala jako první pozornost všem stupňům školství. Snažila se o jejich reorganizaci, reformování a podřízení státnímu doзору.

Cílem této práce je zmapovat problém školské reformy a s ní související Všeobecný školní řád, proniknout do reformního dění ve školství habsburské monarchie za vlády Marie Terezie a zhodnotit vlastní iniciativu panovnice při vzniku a realizaci reformních snah. Cílem práce je také nalézt počáteční myšlenku školské reformy, filozofické a pedagogické koncepce, které měly vliv na průběh a realizaci této reformy. Stejně tak popsat důsledky školské politiky realizované Marií Terezií.

První kapitola se věnuje přiblížení osobnosti Marie Terezie a jejích potomků. V této části je také uvedeno politické dění před nástupem na trůn a během její vlády v Habsburské monarchii.

Druhá část práce se zabývá důležitými reformami, jejichž potřebu si Marie Terezie uvědomovala a důvody, pro které se k nim rozhodla.

Třetí kapitola nastiňuje vznik ideje reformy školství a také neodmyslitelný vliv církve a církevních řádů ve školství.

Ve čtvrté části se práce zabývá koncepcemi, které ovlivňovaly pedagogické myšlení v době vlády panovnice Marie Terezie.

Další v pořadí je poměrně obsáhlá část práce, která se věnuje jedné z nejdůležitějších a nejvýznamnějších reforem panovnice Marie Terezie – samotné školské reformě a Všeobecnému školnímu řádu. Zabývá se jejím průběhem, realizací, pozitivy i nedostatky.

Poslední 2 kapitoly se vztahují ke gymnaziálnímu a univerzitnímu školství za vlády Marie Terezie.

Informace o uváděných datech a vylíčených událostech byly získány studiem dostupné literatury. Stejně tak popis dějin rakouského školství a působení filozofů a pedagogů, kteří do školství zasáhli, vychází ze studia monografické literatury.

Práce by měla přispět k pochopení reformních snah Marie Terezie nejen ve školství a k celkovému zhodnocení významu jejího panování.

1. ŽIVOT MARIE TEREZIE

Marie Terezie, od roku 1740 arcivévodkyně rakouská, královna česká a uherská a od roku 1745 římsko-německá císařovna, dcera císaře a krále Karla VI. a princezny brunšvické – Alžběty Kristiny, se narodila dne 13. května 1717 v hlavním císařském sídle – vídeňském Hofburgu. Jak uvádí Janusová (1987) ihned po narození byla pokřtěna vodou z Jordánu jako Maria Theresia Walburga Amalia Christina.

Marie Terezie byla v pořadí již druhým dítětem královského páru. Svého staršího bratra Leopolda Johanna Josefa však nikdy nepoznala, zemřel ještě před jejím narozením. Tím se stala Marie Terezie nejstarší dcerou a vzhledem k tomu, že se král nedočkal mužského nástupce, také dědičkou královského trůnu a nástupkyní ve vládě nad habsburskými zeměmi. *„Tato skutečnost byla zdůrazněna tzv. pragmatickou sankcí – novým nástupnickým řádem, který vyhlásil její otec Karel VI. již v roce 1713.“*¹

Dětství Marie Terezie bylo celkem bezstarostné a poklidné. Byla obklopena dobrou péčí, bohatstvím a láskou svých rodičů.

Podle Etlstorfera (2010) převzaly náročnou a odpovědnou úlohu výchovy dvě významné osobnosti, které ji také značnou měrou zformovaly jako člověka a političku – hraběnka Karolína von Fuchs-Mollardová a hrabě Emanuel de Silva-Tarouca. Velmi blízký vztah si vytvořila Marie Terezie především s hraběnkou Karolinou Fuchsovou. Svědčí o tom i to, že na přání Marie Terezie byla pochována v habsburské rodinné hrobce ve Vídni, i když nebyla členkou císařského rodu.

Marie Terezie byla vychovávána společně se svou mladší sestrou Marií Annou podle rodových tradic přísně katolického habsburského rodu.

Podle Janusové (1987) v šesti letech začala výuka Marie Terezie, kterou vedli jezuitští vynikající pedagogové – Michael Pachter a Franz Xaver Vogel. Od svých

¹ JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň : Amosium, 1991, s. 12.

učitelů a vychovatelů získala velmi dobré vzdělání, které se zaměřovalo především na znalost dějin a jazyků. Marie Terezie hovořila latinsky, německy, francouzsky, španělsky a italsky.

V pozdějším věku se věnovala hudbě, tanci a kreslení. Dne 17. května roku 1724 si zatancovala Marie Terezie spolu se svou mladší sestrou Marií Annou v opeře. Roku 1730 zazpívala na otcovu počest. O dva roky později ji bylo umožněno zahrát si v komedii *Il ciccisbeo consolato*.

Na uměleckou výchovu své dcery kladl Karel VI. zvláštní důraz. Marie Terezie se neseznamovala pouze s naučnými knihami, ale i se vznešenou literaturou (především s italskými a francouzskými autory).

Díky všestranné výuce získávala Marie Terezie i zeměpisné znalosti a setkávala se s poučnými příklady dobrých a špatných panovníků. Hamannová (2001) uvádí, že s vladařskou činností ji její otec nikdy neseznámil.

Později Marie Terezie vyrostla ve velmi hezkou, přitažlivou ženu. Když dospěla do věku, kdy se princeznám hledá vhodná partie, byla Marie Terezie tou nejlepší v Evropě. Začalo se jednat o jejím budoucím manželovi, který by se stal rakouským princem a zároveň římskoněmeckým císařem. Volba jejího partnera však nebyla otázkou pouze rakouské politiky, ale i celé politiky evropské.

Podle Janusové se nabízelo hned několik možných manželů, z kterých si mohla Marie Terezie vybírat.

1. **varianta** – princ Emanuel portugalský, který bohužel u mladičké Marie Terezie neuspěl.
2. **varianta** – syn saského kurfiřta Augusta a syn bavorského kurfiřta Karla Albrechta – oba muži byli nakonec odmítnuti z důvodu jejich věku (byli značně mladší než Marie Terezie).
3. **varianta** - sňatek se španělským následníkem trůnu donem Carlosem. Tímto manželstvím by došlo ke spojení dvou silných evropských zemí a rodů – rod rakouských Habsburků s rodem španělských Bourbonů. Proti tomuto spojení se postavila Anglie.

4. **varianta** - sňatek s princem s menší mocí – Leopold Klement Lotrinský, což Karel VI. přislíbil Anglii.

Karel VI. si vybral čtvrtou variantu a rozhodl se dát ruku své prvorozené dcery princovi Leopoldu Clemensi Lotrinskému, princovi s menším mocenským vlivem, aby neohrozil evropskou rovnováhu. Leopold Clemens Lotrinský ale před cestou do Rakouska zemřel na neštovice.

Po této události se Karel VI. rozhoduje pro jeho mladšího bratra – vévodu Františka Štěpána Lotrinského.

Se svým budoucím manželem se Marie Terezie setkala již ve svých šesti letech. František Štěpán byl pozván na korunovaci Karla VI. českým králem 5. září 1723. Už tehdy udělal princ velký dojem na Karla VI. i Marii Terezii. Její otec si ho oblíbil, ale o sňatku tehdy neuvažoval z několika důvodů. Prvním z nich byl velký věkový rozdíl (8 let). Karel VI. se také obával reakce Francie, kdyby došlo k tomuto spojení. Po otcově smrti se stává František Štěpán Lotrinský roku 1729 Lotrinským vévodou, což odporovalo dohodě Karla VI. s Anglií, že se Marie Terezie provdá za prince s menším vlivem.

Vše vyřešila Polská válka, která trvala mezi léty 1733-1735. František Štěpán Lotrinský ztrácí své vévodství. Díky této ztrátě a uznání pragmatické sankce Francií, nestojí svatbě nic v cestě.

Dne 31. ledna 1736 požádal vévoda František Štěpán Lotrinský oficiálně císaře a krále Karla VI. o ruku jeho dcery Marie Terezie. Vše se konalo podle španělské dvorské etikety na vídeňském sídle v Hofburgu, kam František přijel spolu se svými poddanými.

Ještě před tím, než se vzali, museli podepsat dohodu, že se vzdávají trůnu, kdyby se Karel VI. dočkal mužského dědice.

Jak uvádí Ettlstorfer (2010) a Janusová (1987) svatba se konala 12. února 1736. Pár byl oddán papežským nunciem Domenicem Passioneim. Obřad proběhl v latině. Rodiče ani mladý pár si nepřáli velkou svatbu. Ta se tedy konala za hradbami Hofburgu a svatební obřad v augustiánském kostele. Tím přišel

o zábavu vídeňský lid. 14. února 1736 byla svatba ukončena plesem ve Španělském sále Hofburgu.

Po smrti Karla VI. 20. října 1740 se ujímá Marie Terezie moci. Období její vlády nebylo vždy jednoduché, provázelo ji mnoho nesnází, které však téměř vždy zdárně překonala.

Poslední léta života strávila Marie Terezie ve velkém stresu kvůli rozporům se svým synem, císařem Josefem II. *„Spoluvládu s Josefem už dávno považovala za utrpení svých posledních dnů.“*²

Hlavním důvodem neshod byla císařova láska k cestování a snaha reformovat a měnit zaběhnuté řady věcí tam, kde to Marie Terezie nepovažovala za nutné, či prospěšné.

*„Stále častěji ji trápil kašel a záducha s rozedmou plic. K akutnímu zhoršení došlo poté, kdy se císařovna přes všechny obtíže a varování lékařů zúčastnila 8. listopadu 1780 lovu, na němž silně prochladla. K chronickým potížím se přidal akutní katar průdušek, záchvaty kašle a dušnosti.“*³

Jak uvádí Janusová (1987) a Hora-Hořejš (1996) Marie Terezie zemřela 29. listopadu 1780 kolem deváté hodiny večer. Zemřela v přítomnosti svých nejbližších - tam, kde se narodila – ve vídeňském Hofburgu v pokoji Leopoldinského traktu.

Marie Terezie byla pochována stejně jako její manžel a její vychovatelka Charlotta Fuchsová v rodinné kapucínské kryptě.

Po celém Rakousku se tehdy konaly bohoslužby na její počest. Její celoživotní úhlavní nepřítel Fridrich II. ji vzdal čest. Marie Terezie po sobě zanechala neporušené Rakousko z dob vlády jejího otce a sedm potomků na sedmi evropských trůnech.

² FRAIS, J. *Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč : Akcent, 2005, s. 123.

³ JANUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *JEJÍ VELIČENSTVO MARIE TEREZIE*. Praha : Mladá fronta, 1987, s. 157.

Smrtí Marie Terezie se uzavřela jedna velká epocha evropských, rakouských i českých dějin. Odešla panovnice – královna a po jistou dobu – jako choť Františka Štěpána – i císařovna, která se zařadila do světové historie vedle slavných žen – vladařek: anglické královny Alžběty a ruské carevny Kateřiny II. Ve srovnání s dobou jejich vlád nebyla éra Marie Terezie sice nejdelší, ale zato nejbouřlivější.

1.1 Vlása Marie Terezie

Zpracováno podle Janusové (1995) a Herreho (1996).

Marie Terezie nastoupila na trůn v roce 1740 po smrti svého otce Karla VI. Stala se tak panovnicí nad habsburskými zeměmi, rakouskou arcivévodkyní, vévodkyní lotrinskou a vévodkyní toskánskou.

Pro mladičku královnu to bylo těžké období. Její otec si stále myslel, že bude mít syna, mužského následníka trůnu. Marie Terezie tedy nebyla od dětství vedena k vládnutí. Dalším problémem, se kterým se musela vypořádat, bylo to, že některé země (Prusko, Bavorsko, Francie a Sasko) vůbec neuznávaly její nástup na trůn. Ty, které respektovaly pragmatickou sankci, byly: Anglie, Benátsko, Sardinie.

Už ten samý rok zvolila Marie Terezie manžela Štěpána I. Lotrinského svým spoluvládce.

Země, kterou zdědila po svém otci, nebyla v dobrém stavu. Nejdůležitější byly tedy v té době reformy státních financí, vojenství a hospodářství.

Roku 1741 se vydala Marie Terezie na cestu do Uher, aby zjistila jejich postavení k pragmatické sankci a zda podpoří Rakousko. Uhry se k listině vyjádřily kladně a přislíbily i vojenskou podporu. Žádaly však větší samostatnost. Marie Terezie tedy před říšským sněmem potvrdila Maďarům jejich privilegia. Osvobodila šlechtu od daní a slíbila, že pokud zemřou její potomci (následníci trůnu), budou si

Uhry moci zvolit vlastního krále. V Uhrách si získala mnoho příznivců a 25. června 1741 byla korunována královnou uherskou.

Habsburská monarchie - území, nad kterým Marie Terezie vládla, nebylo malé. Tvořily je německé dědičné země (Korutany, Tyrolsko, Štýrsko, Vorarlbersko, Dolní a Horní Rakousy a Kraňsko), země koruny české (Čechy, Morava, Slezsko) a země koruny svatoštěpánské (Uhry, Slovensko), Chorvatsko, dále Toskánsko, Florencie, Dalmácie a nizozemské provincie Flandry a Brabantsko.

Pro Marii Terezii nebylo lehké spravovat takto velkou zemi a ještě se potýkat s problémy, které jsou nastíněny výše. Mezi její nejvýznamnější rádce, kteří ji pomáhali patřili Bartenstein, Kounic a Haugwitz.

Hned na počátku své vlády se musela vypořádat s válečnými útoky – tzv. válka o rakouské dědictví. Proti Marii Terezii se v této válce postavilo Prusko, Sasko, Bavorsko, Francie a Španělsko. Domnívali se, že královna pro ně bude slabým soupeřem a habsburskou dynastií prohraje.

Spojencem Marie Terezie se stala Anglie. Přiklonila se na její stranu proto, že případným rozkouskváním habsburské říše by byla ohrožena mocenská rovnováha a Francie, tehdejší rival britské říše, by se zmocnila hegemonie na kontinentě.

Některá území (Slezsko, Kladsko) se jí bohužel uchránit nepodařilo. Přesto se během osmi let války (1740 – 1748) ukázala jako statečná panovnice.

Třináctého září 1745 se její manžel František Štěpán I. Lotrinský stává králem a císařem římskoněmeckým.

Se ztrátou Slezska, podepsáním míru s Fridrichem II. roku 1748, se Marie Terezie nedokázala vyrovnat. Snažila se najít spojence, kteří by ji pomohli získat tuto část zpět. Na svoji stranu se jí po nějaké době podařilo získat Rusko a Francii.

Roku 1756 propukla sedmiletá válka. Během této doby padlo mnoho vojáků i civilistů.

Fridrich II. se právem obával, že Marie Terezie bude chtít získat Slezsko zpět. Spojil se proto s Anglií. Jak je již výše uvedeno, Marie Terezie uzavřela spojení s Francií (její dcera se provdala za následníka francouzského trůnu), Švédskem a na krátkou dobu také s Ruskem. Ruská panovnice carevna Jelizaveta se snažila touto cestou omezit vliv Pruska v Pobaltí. Jelizaveta bohužel v nevhodnou dobu umírá a její nástupce Petr III. uzavřel dohodu s Pruskem. Spolupráci s Rakouskem ukončuje i Švédsko.

Francie se ve válce také příliš neangažovala. Jinak tomu nebylo ani u Pruska s Anglií.

Situace tak vyústila v dohodu Rakouska a Pruska o míru.

Pro Marii Terezii nebyla tato válka příliš úspěšná. Byla potvrzena ztráta Slezska, které si ponechalo Prusko a tím upevnilo svoji pozici rivala Rakouska.

Marie Terezie bohužel chtěné Slezsko nezískala, ale zajistila svému synovi Josefovi roku 1764 titul římskoněmeckého krále a později císaře.

Další rána potkala panovnici 18. srpna 1765. Tento den umírá na infarkt její milovaný manžel. Uvádí se, že Marie Terezie truchlila v černých šatech a s čepcem na hlavě až do své smrti. Do konce svého života se starala o uchování a rozmnožení majetku.

Pomocníkem se jí stal její syn Josef II., který se stal roku 1764 římskoněmeckým králem a po smrti svého otce roku 1765 také římskoněmeckým císařem.

V témže roce ho matka jmenovala také svým spoluvládce habsburských zemí. On však chtěl vládnout sám, což vyvolávalo spory mezi ním a královnou.

Posledním politickým činem Marie Terezie bylo uzavření míru s Fridrichem II. Ten se začal zajímat o bavorské dědictví a pokusil se získat Čechy. Naštěstí mu jeho záměr nevyšel.

1.2 Synové a dcery Marie Terezie – pokračovatelé reformních snah

Jak uvádí Etlstorfer (2010) Marie Terezie porodila za svůj život 16 dětí (11 dcer a 5 synů). Dospělého věku se jich dožilo pouze deset.

Marie Terezie se o výchovu svých dětí starala osobně, na rozdíl od jiných panovníků v té době. Děti sice byly po narození svěřovány vychovatelům a chůvám, ale ti museli pravidelně podávat hlášení o jejich chování a prospívání. Marie Terezie pravidelně vydávala příkaz k jejich vývoji. Byla velmi přísná matka. Děti měly stanovený přesný rozvrh dne, musely dodržovat stravovací a hygienické návyky, od 6 let začalo pravidelné vyučování. Podle Weissensteinera (1995) sama Marie Terezie sestavovala učební plány, které vychovatelé striktně dodržovali. Neposlušnost se trestala zvýšenou zbožností. Musely se několikrát denně modlit a navštěvovat bohoslužby.

Děti byly vychovávány buď jednotlivě, nebo po dvojicích, pokud se k sobě hodily věkem a pohlavím. Již od šesti let se královští potomci učili čtení a psaní. O něco později také počtům. Součástí jejich výchovy byly také hodiny hudby, tance, jízdy na koni, dějepisu.

Prvním dítětem Marie Terezie byla Marie Alžběta, která ale už ve svých 3 letech umírá. Druhorozená dcera Marie Anna byla velmi vzdělaná, což se nelíbilo mravům té doby. Byla však uznávána ve vědeckých kruzích. To jí naplňovalo celý život. Dalším dítětem královského páru byla opět dcera – Marie Karolína. Ta se dožila pouze jednoho roku.

Jako čtvrté dítě se narodil tolik očekávaný syn – Josef II. (*13.březen 1741 ve Vídni - 20. únor 1790). Protože byl následníkem trůnu, jeho výchova a vzdělání měly poměrně vysokou úroveň. Josef II. pozdější císař římskoněmecký, despotický spoluvládce své matky, se stal nejvýznamnějším potomkem královského páru. Společně s matkou, ale i bez ní se stal autorem řady důležitých reforem (např.: Dne 1.11. 1781 vydal patent o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Poddaní se tak stali osobně svobodnými a mohli se stěhovat,

uzavírat sňatky, učit se a vzdělávat bez povolení vrchnosti. Roboty zůstala pouze v podobě daně za propůjčení půdy. Osobní postavení poddaných se tak zlepšilo). Dalšími dvěma dětmi byli dcery – Marie Kristýna a Marie Alžběta.

Sedmým dítětem královny Marie Terezie byl znovu syn. Rodiče ho pojmenovali Karel Josef. Narodil se koncem ledna roku 1745. Stejně jako jeho sourozenci byl i Karel Josef velice nadaný. Hrál na housle a měl velké herecké vlohy. Karel si měl vzít na přání své matky za manželku španělskou princeznu – Marii Ludoviku. Sňatek byl ale přerušen náhlým úmrtím prince. Nejmladší syn Marie Terezie zemřel 18. ledna 1761 ve věku 16 let.

O rok později se narodila Marie Amálie. Amálie se věnovala spíše mužské zábavě - lovu. U aristokratické dívky to bylo velice zvláštní. Amálie byla inteligentní, zdrženlivá a umíněná. Svatba z lásky s Karlem ze Zweibrückenu jí nebyla umožněna. Princ byl bohužel pro královskou rodinu zcela politicky bezvýznamný. Musela se tedy provdat za Ferdinanda z Parmy, který byl synem vévody Filipa I. z Parmy. Manželství nebylo šťastné a Marie Amálie to nenesla dobře. Nakonec se dočkala i zatracení od své matky. Zemřela ve věku 58 let.

Třetím synem a v pořadí již devátým dítětem byl Leopold II. Povahově se lišil od svého staršího bratra Josefa II. Nebyl zastáncem budování centrálního aparátu, který vznikl v sídle Habsburské monarchie. Po svém otci zdědil Leopold velkovévodství toskánské, ze kterého vytvořil vzorový stát evropského osvícenství. V budoucnu byl pro svou mírnou, dobrotivou povahu a moudré reformy lidmi milován.

V roce 1748 porodila Marie Terezie holčičku Karolínu, která ale zemřela ihned po porodu.

Jedenáctým dítětem, které se narodilo na královském dvoře roku 1750, bylo opět děvče – Johanna Gabriela. Byla vychovávána spolu se svou o rok mladší sestrou Marií Josefou (1751). Obě dívky potkal téměř stejný osud. Johanna Gabriela zemřela v roce 1762 na pravé neštovice. Na tu samou nemoc zemřela ve svých šestnácti letech také Marie Josefa. Měly také vybraného společného budoucího ženicha. Smrt Johanny narušila matčinu sňatkovou politiku. Dívka byla zasnoubená s Ferdinandem Neapolsko-sicilským. Když zemřela, nahradila ji právě

mladší Marie Josefa, i ona však podlehla neštovicím, jak je uvedeno výše. Za Ferdinanda se nakonec provdala další ze sester – mladší Marie Karolina.

Celým jménem Ferdinand Karel Antonín Josef Jan Stanislav Habsbursko-Lotrinský je čtrnáctým dítětem Marie Terezie. Narodil se ve Vídni 1. června 1754.

Také on byl obětí sňatkové politiky své matky. Roku 1771 si vzal za ženu princeznu z Madeny – Marii Beatricii Ricciardu d'Este. Ferdinand Karel je zakladatelem vedlejší linie Habsbursko-Lotrinského rodu. Jeho vláda byla pod dohledem a vedením jeho matky Marie Terezie. Později tuto úlohu převzal bratr Josef II. Ferdinand Karel se mohl pyšnit tituly: rakouský arcivévoda a generální guvernér Lombardie. Hamannová (2001) uvádí, že zemřel na zápal plic ve věku 52 let.

Po Josefu II. je nám asi nejvíce známa poslední dcera Marie Terezie, Marie Antonie, resp. Antoinetta. Provdala se za francouzského krále Ludvíka XVI. Tímto sňatkem mělo být zpečetěno spojení mezi Habsburky a Bourbony.

Vládli spolu v době, kdy Francií zmítala Velká francouzská revoluce. Oba dva na ni doplatili životem. *„Je 16. října 1793; začíná poslední den života Marie Antoinetty, ...Po dvoudenním procesu, při němž se kdysi tak koketní a domýšlivá královna hájila moudře, statečně a důstojně, vynesl prezident revolučního tribunálu ve čtyři hodiny ráno rozsudek smrti. Marie Antoinetta přijala výrok soudu s nepohnutou tváří a beze slova. S životem již dávno skoncovala. Už jí nemůže nic otřást.“⁴*

Maxmilián František se narodil jako poslední dítě panovnice. Hamannová (2001) uvádí, že matka byla s výchovou tohoto syna spokojená. Maxmilián František byl poslušný. Neoženil se, jak si matka přála, složil přísahu a stal se osvícenským biskupem. Po Karlu Lotrinském získal ještě titul velmistra německého řádu. Jeho činnost byla ovlivňována bratrem Josefem II. Maxmilián František prosadil mnoho zaopatření i přes odpor lidu.

⁴ Weissensteiner, F. : Dcery Marie Terezie, str. 185

2. POČÁTEK REFORMNICTVÍ

Základem státní politiky v Evropě 18. Století byla nová, osvícenská filozofie. Osvícenství se jako silné hnutí osobního smýšlení panovnice příliš nedotklo. Byla vychována v duchu zbožnosti, odmítající osvícenské ideje. Ve svých reformních rozhodnutích byla vedena církevní morálkou a vírou v boha. Ideje osvícenství, které můžeme nalézt ve způsobu uskutečňování reforem (např.: reforma školství), vnášeli do státnických rozhodnutí poradci panovnice. Marie Terezie k nim nebyla otevřená a spoléhala na katolické náboženství.

Janusová (1995) uvádí, že Marie Terezie, jedna z nejvýznamnějších panovnic, si uvědomovala potřebu reforem již na počátku své vlády - během probíhající války o rakouské dědictví. První změny, které provedla, byly v rezortu vojenském, fiskálním a také se snažila o přeměnu politiky zahraniční.

Královna si byla vědoma, že příčinou mnoha ztrát územních i jiných byl špatný stav armády. Z důvodu nedostatku financí se stávalo, že vojáci nedostávali mnohdy i několik měsíců svůj žold, to způsobovalo jejich nepokoje a rozladěnost.

Ve finančních záležitostech byl panovník v té době závislý na šlechtě i církvi a toto bylo potřeba změnit.

Hlavním cílem mladé panovnice bylo tedy omezení vlivu stavů na rozhodování v monarchii a sjednotit království v pevnou, centrálně řízenou monarchii.

Marii Terezii v otázkách reformnictví nejvíce pomáhal její rádce, rakouský politik hrabě Fridrich Vilém Haugwitz (1702 – 1765). Reformy, které navrhoval právě Haugwitz, směřovaly zpočátku pouze směrem k bojeschopnosti armády. Jeho úkolem bylo vypracovat plán, kde a jak získat finanční prostředky, které by umožnily udržovat armádu v takovém počtu, aby byla schopna ubránit celou Habsburskou monarchii.

Jak tvrdí Janusová (1995) v této souvislosti navrhl Haugwitz daňovou reformu. Ta měla zvýšit příjmy státní pokladny. Velké výdaje státu na vedení válek bylo třeba kompenzovat zvýšením daní.

Haugwitz formuloval cíle a realizaci této reformy:

- vybírat daně od všech daním podléhajících poddaných
- vzít šlechtě právo vybírat daně od svých poddaných
- zdanit církevní a šlechtický majetek, který do té doby zdanění nepodléhal.

Rieger (1893) uvádí, že i když tento Haugwitzův plán narazil na silný odpor šlechty, byl do roku 1748 zrealizován ve všech říšských zemích mimo Uher. Pro kontrolu daňová reformy Marie Terezie zřídila komisi. Haugwitz byl jejím předsedou.

Spolu s reformou daňového systému došlo ke změně postavení měst. Marie Terezie se snažila stále více omezit jejich samosprávu a prosazovala větší vliv státu.

Další rádce panovnice - kancléř Kounic, se ji snažil nasměrovat k řešení vnitřních problémů v zemi.

Marie Terezie zrušila českou dvorskou kancelář ve Vídni a spojila ji s dvorskou kancelář pro rakouské dědičné země. Vznikl tak nejvyšší, zcentralizovaný správní úřad. Zabýval se jak věcmi finančními, tak záležitostmi politickými.

Podle Fraise (2005) byla reforma vojska nutností. Do čela armády byl zvolen podmaršálek hrabě Leopold Daun, který vynikal v administrátorství. Uskutečnil mnoho změn i přes odpor šlechty. Správu armády rozdělil na vojenské hospodářství, vojenský odbor a válečné soudnictví. Tyto snahy později ocenil i jeho nástupce maršál Lascy, který na ně také navázal. Stanovil větší počet mužů, kteří šli k odvodu. Vytvořil z armády prostředek, který sloužil k udržení vnitřního pořádku v zemi.

Pro obranu a ochranu země byla důležitá i ekonomická stránka císařství. Panovnice podporovala rozvoj manufaktur. Na jedné straně manufaktury vedly ke zvýšení úrovně a objemu výroby, na straně druhé však k degradaci pracovní síly. Vedly tedy k rozvoji hospodářství, ale zároveň se začaly objevovat nové sociální problémy (práce dětí).

Nutné byly také práce kartografické. Ukázalo se, že docházelo k falšování sčítání lidu kvůli nižším odvodům do armády. Byl vydán Patent o provedení

soupisu duší, dobytka a číslování domů. Počet obyvatel v zemi se najednou zvýšil o jeden milion.

Uhry se svými privilegii se staly královním problémem. Ta neuposlechla rádce Kounice, aby zrušila veškeré sliby, které Maďarům dala. Odvážila se je požádat pouze o zvýšení daní.

Svou pozornost v zahraniční politice soustředila Marie Terezie na dnešní Nizozemí. To odvádělo Rakousku vysoké daně. Dobře prosperovalo, pěstovalo se zde velké množství obilí a vyráběl textil.

Marie Terezie uskutečnila mnoho reforem v různých sférách, od vojenských po církevní. Měnila k lepšímu život chudých lidí. Mnoho lidí z řad šlechticů se stavělo proti ní. Snažila se o vytvoření spravedlivé země pro všechny.

Ne všem svým zemím se Marie Terezie reformami zavděčila. Germanizace českých úřadů a školství vedla k odporu českých vlastenců, ale také cizích panovníků.

Marie Terezie nebyla osvícenským panovníkem, jak ji viděli osvícenští filozofové. Přesto je celá doba její vlády charakteristická stálou snahou o reformy všech součástí státu. Byly to nevyhnutelné kroky, jejich příčinou byla ekonomická a politická situace habsburské monarchie. Marii Terezii a jejím reformám nová klasicistická osvícenská doba jenom přála.

Prvních 20 let vlády Marie Terezie označujeme, především kvůli jejím ve správnou dobu a dobře provedeným reformám, jako zlatý věk.

2.1 Souhrn reforem Marie Terezie

Zpracováno podle Janusové (1995, 1987) a Fraise (2005).

1. Zřízením státní kanceláře roku 1742 dochází k centralizaci státní správy.
2. Daňová berní reforma – stavby již neměly právo vybírat daně, zřídil se speciální úřad zemské deputace.
3. Roku 1748 byl dokončen první tereziánský katastr. Obsahoval soupis rustikální půdy, ale také evidoval i měšťanské domy, řemesla. Přihlížel k bonitě půdy, ale přeceňoval pozemkové vlastnictví ve srovnání s řemesly.
4. Roku 1757 je dokončen druhý tereziánský katastr. Byl připojen i soupis dominikální (panské, vrchnostenské) půdy, která byla také podrobena.
5. Roku 1749 došlo ke zrušení České dvorské kanceláře – nahrazena Direktoriem in publicis et cameralibus.
6. Reforma trestního práva – zavedeny jednotné právní normy. Byl přijat nový trestní zákoník.
7. 1767 – vydán urbaniální patent, který platil až do roku 1848. Povinnosti reforma - soupis povinností poddaných vůči vrchnosti a práv vrchnosti vůči poddaným.
8. V důsledku centralizace dochází ke germanizaci. Ostatní jazyky měly sloužit pro dorozumívání s poddaným robotným lidem.
9. 1773 – zrušen jezuitský řád (s nutným souhlasem papeže).
10. 1774 provedena školská reforma. Vznik nového školského systému.

11. Agrární reforma - rozdělení části panské půdy mezi rolníky za poplatek a nahrazení roboty penězi
12. Vojenská reforma – spočívala v početním růstu ozbrojených sil, zlepšení výcviku vojáků a zejména převedení nákladů na výživu, výzbroj a výstroj vojska na bedra státu. Vybudování moderního vojenského školství a zásadní reorganizace dělostřelectva.
13. 1775 vydala Marie Terezie robotní patent, kterým zmírňovala robotní povinnosti (3 dny v týdnu). Vydala ho proto, že tento rok propuklo rozsáhlé nevolnické povstání v SV Čechách, střediskem nepokojů se stala Rtyň.
14. První konskripce (sčítání lidu a domů) - 13. října 1753 Marie Terezie podepsala patent o soupisu obyvatelstva v Habsburské monarchii. První konskripce byla provedena v následujícím roce (1754). Celkový počet obyvatel monarchie činil 18,8 milionu. Od roku 1762 probíhaly konskripce každoročně. Prováděly je nejdříve vrchnostenské a církevní úřady, od roku 1771 pak vojenské a politické úřady. Moderní sčítání začalo od roku 1869 a následovalo přibližně v desetiletých intervalech.
15. Celní unie - zrušení cel mezi Českými a Rakouskými zeměmi.
16. Měnová reforma - zavedena jednotná tolarová a zlatková měna. Tato reforma spočívala ve zjednodušení a systémovém sjednocení do té doby velkého množství obíhajících a platných kovových mincí.
První bankovky se na našem území začínají používat za vlády panovnice Marie Terezie – tzv. Bankocetle. Nejednalo se ještě o bankovky v pravém slova smyslu. V roce 1762 totiž vídeňská banka vydává státní dluhopisy. Těmi se právě Marie Terezie snažila získat peníze pro svoje reformy. Bankocetle se tak staly prvním všeobecně uznávaným papírovým platidlem na našem území
17. Zavedení jednotné míry a váhy v celé monarchii – sjednocení měr a vah si vynutil rozvoj manufakturní a strojové výroby.
V rakouské monarchii došlo k pokus o sjednocení měr a vah několikrát, zejména v letech 1756-1765 a v roce 1777. Nařízení z uvedených let

značně přispěla k postupnému zavedení pořádku v mírách a váhách, k úplnému sjednocení nedošlo zejména z důvodů silných místních tradic a zvyklostí a nedostatečně silných ekonomických tlaků. Až v roce 1853 byly císařským nařízením postupně v jednotlivých zemích celé monarchie zavedeny jednotné míry a váhy. V Čechách se tak stalo nařízením ze dne 18. července 1855.

3. VZNIK IDEJE REFORMEM ŠKOLSTVÍ

3.1 Odras církevní politiky ve školství

Podstatou společenského řádu, který panoval v Evropě do 18. Století byl poddanský, robotnicko-nevolnický vztah mezi panovníkem a poddaným a vztah duchovní podřízenosti poddaných katolické církvi. Cílem výchovy a vzdělání v té době bylo vést poddané k poslušnosti a zbožnosti. Naučit je tolik, aby mohli plnit povinnosti k panovníkovi a k církvi. Vzdělání vyšší bylo určeno pro vládnoucí vrstvy, pro poddané nebylo žádoucí. Nedotknutelnost společenského řádu a náboženského přesvědčení byla zaručována omezením vzdělávání na výuku náboženství a trivia v elementárních školách a respektováním dogmat katolické teologie jako vědy věd ve školství vyšším.

Reformace, politické, sociální a náboženské hnutí 16. století, které vystupovalo proti ideologickému monopolu katolické církve a usilovalo o změnu křesťanství a vytvoření církve chudé a čisté. Hnutí otřásl postojem církve katolické i šlechty. Reformace k šíření svých myšlenek požadovala zpřístupnění vzdělání co nejširším vrstvám obyvatelstva. Náboženská nesnášenlivost zapříčiňovala odpor ke školství katolickému. Vlastní školy si začali zakládat protestanté. Šlo o gymnázia a snažili se také ovlivnit univerzity.

Grimm (1987) uvádí, že protestanská gymnázia a univerzity se v 17. a 18. století staly vzorem pro ostatní školy podobného typu. Byly nakloněné novým pedagogickým a vědeckým myšlenkám. Na gymnáziích se vyučoval klasický středověk (byl středem výuky), ale ani ostatní disciplíny nebyly zanedbávané. Protestanté vytvořili vlastní školství, které odpovídalo duchu doby a nebylo překážkou v šíření nových idejí ve století 18.

Až do 17. století byli kněží nejvíce uznávanými učenici a teologie byla pokládána za nejvyšší vědu. Později dochází k rozvoji přírodních věd a tím již není duchovní učení prvořadé. Konzervativní teologie již nemůže zodpovědět otázky, které se týkají všech oblastí lidského zkoumání.

Učenci požadují integraci přírodovědných disciplín do gymnazijních učebních plánů a učebních plánů univerzit.

Samotné reformní tendence se začínají objevovat také i v církvi.

3.2 Školství v rakouské monarchii – úloha církevních řádů

V 17. století nebylo elementární vzdělání v monarchii systematizováno. Existovaly školy městské, farní a tzv. školy pokoutní s různou úrovní výuky. Důležitější oblastí ideologického působení bylo vyšší školství. Typickým rysem tohoto sektoru školství v rakouské monarchii je monopol jezuitského řádu.

3.2.1 Jezuité

Jezuité byli představitelé katolické protireformační politiky. Jezuitský řád byl založen v roce 1534 španělským šlechticem Ignácem z Loyoly, jako mnišský bojovný řád. Od jiných řádů se lišil svým slibem přísné poslušnosti vůči papeži, zřeknutím se společné chórové modlitby a řádového šatu. První příslušníci se objevili v Rakousku v roce 1551. Pozváni byli na žádost císaře Ferdinanda. Jejich úkolem bylo založení kolegia ve Vídni, „ve kterém budou mladí lidé vyučování svatým vědám a vychovávání k čistému, ryzímu způsobu života“.

Do Prahy přišli první jezuité v roce 1556. Jezuité se od té doby angažovali v celé Evropě na univerzitách a školách. Kázání jezuitů bylo stejně jako výuka nejprve latinské a německé, zakrátko posléze české. Po bitvě na Bílé hoře byla hlavní náplní činnosti řádu misijní činnost (zaměřená zejména proti protestantské reformaci). Roku 1622 byla Tovaryšstvu Ježíšovu (jezuitskému řádu) svěřena výuka na pražské Karlově univerzitě. Dále působili ve školství, vědách, umění a kultuře.

Jezuitské školy byly internátní. To umožňovalo stálé výchovné a vzdělávací působení učitelů na žáky. Ve studiu byli žáci povzbuzováni k soutěžení

a konkurenci. Díky přísnému vedení, kázni a moderní organizaci výuky dosáhli jezuité vysoké úrovně vzdělání žáků.

Konzervativní postoj jezuitů v otázce vzdělávacího cíle a neochota přijmout do organizace vzdělávání nové obsahové prvky se staly v první polovině 18. století předmětem kritiky. To bylo také jedním z hlavních podnětů k uvažování o potřebě reformy gymnaziálního a univerzitního školství.

Štverák (1983) uvádí, že když byl jezuitský řád a s ním i jeho školy 23. července 1773 na nátlak evropských panovníků papežem Klementem XV. zrušen, dostal se světské vládě do rukou majetek velikých rozměrů. Do té doby vládl řád jezuitů také školství. Vlastnil Karlovu univerzitu a všechna gymnázia. Po převzetí jezuitských škol státem byly vytvořeny podmínky pro úspěšnou reorganizaci veškerého školství.

3.2.2 Benediktýni

Grimm (1987) uvádí, že školství tohoto řádu vycházelo z organizace a metod jezuitských kolejí. Benediktýni zakládali hlavně čtyřtřídní latinské školy pro výchovu chrámových zpěváků. Před vstupem na univerzitu museli absolventi těchto škol studovat na jezuitských gymnáziích.

Benediktýni se pokusili o spojení katolické ideologie a osvícenských idejí. Začali s výukou přírodních věd, dějin, geografie, matematiky a němčiny.

3.2.3 Piaristé

Řád piaristů byl výhradně školským řádem. Tento řád je neoddělitelně spojen s výchovou a vzděláváním. Jedním z řádových slibů je slib řádné a bezplatné výchovy chudých dětí. V piaristických školách nikdy nechyběla škola nižší. Děti se v ní učily číst, psát a počítat. Vyučovalo se zde náboženství podle biblických dějin a katechismu. Částečně se žáci seznamovali s latinským jazykem. Na nižších školách probíhalo vyučování v mateřském jazyce.

Piaristé požadovali zrovnoprávnění svých škol s jezuitskými. V roce 1735 uznal císař Karel VI. Piaristické kolegium gymnáziem. Piaristé se tak stali druhým významným školským řádem v monarchii (Grimm, 1987).

Piaristé také dospěli k profesionalizaci učitelského povolání. Každý piarista měl být schopný vyučovat v každém oboru. Učitelé byli vzděláváni 9 let.

3.3 Potřeba reforem školství

Jedním z velmi důležitých sektorů státní politiky bylo právě školství. Marie Terezie si byla vědoma potřeby reformy školského systému. Věděla, že získání dohledu nad všemi stupni školství je důležité pro uskutečnění jejího cíle – vytvoření jednotného státu. Díky zestátnění (kontrola a organizace vzdělávání státem) školského systému mohl stát převzít úlohu církve ve výchově poddaných.

K uskutečnění reformy a zlepšení celkové situace v monarchii bylo potřeba všech sociálních vrstev obyvatelstva (robotující rolníci – zdroj daňových příjmů, dělníci v manufakturách – výroba zboží – obchodní obrat, státní úředníci, důstojníci a soudci).

Rozvíjející se průmyslová výroba zvyšovala potřebu připravenosti občanů pro práci ve všech složkách. Bylo třeba poskytnout jim odpovídající vzdělání. Zemědělce a dělníky naučit číst a psát. Kupcům, obchodníkům a bankéřům umožnit odborné vzdělání a připravovat syny bohatých šlechticů na pozice vysokých státních úředníků.

Marii Terezii vedla k rozsáhlým reformám všech stupňů školství zesilující kritika mezer ve školském systému organizovaného v monarchii hlavně konzervativním jezuitským řádem. Kritika přicházela ze strany:

- nejezuitských řádů, které se snažily odstranit vliv jezuitů ve školství
- světské šlechty, která vycházela z myšlenek osvícenského absolutismu a požadovala vzdělání ve státních službách

- domácích i zahraničních pedagogů, kteří se seznamovali s návrhy nové, osvícenské pedagogiky.

Byla upravována teoretická východiska výchovy a vzdělávání, obsah, metody i organizace vyučování.

3.4 Studijní dvorská komise

V roce 1759 ve Vídni zřízená Studijní dvorská komise (Studienhofkommission) - nejvyšší orgán řídící celého školství. Měla za úkol řídit reorganizaci ve školství. V jejím čele stál vídeňský arcibiskup Migazzi a místopředseda Gerhard van Swieten. Této komisi byly podřízeny zemské studijní komise a obě instituce se staly organizační základnou reformy. Školská dvorní komise zpočátku patřila mezi oddělení direktoria a později mezi oddělení české a rakouské dvorské kanceláře. Přímo panovníci byla tato komise podřízena od roku 1774.⁵

Končily zde všechny návrhy týkající se reformy školství až do roku 1848, kdy bylo zřízeno ministerstvo veřejného vyučování (Ministerium des öffentlichen Unterrichtes). V roce 1867 byl tento úřad přejmenován na ministerstvo kultu a vyučování (Ministerium für Cultus und Unterricht).

Zřízením komise byly položeny základy školské správy a ta měla před sebou náročný úkol – poprvé zavést všeobecnou školní docházku. Do této doby bylo nižší školství stranou veřejného zájmu. Zřízením studijní dvorské komise ztratila církev svůj neomezený vliv na školství.

⁵ HLEDÍKOVÁ, Z. , JANÁK, J., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 147.

4. KONCEPCE OVLIVŇUJÍCÍ PEDAGOGICKÉ MYŠLENÍ V MONARCHII

Jansenismus

Jansenistické hnutí vzniklo v polovině 17. století ve Francii. Jednalo se o morálně přísný teologický směr. Zakladatelem jansenismu je holandský teolog a biskup Cornelius Jansen. Centrem pedagogického působení jansenistů byla internátní škola cisterciáckého kláštera Port-Royal des Champ ve Francii (Horák, 1985).

Charakteristickým rysem tohoto hnutí je snaha o vnitřní obnovu katolické církve a pedagogické snažení o mravně-náboženskou výchovu. Jansenisté kritizovali obsah, metody i organizaci školství jezuitského řádu. Zakládali proto školy alternativní k jezuitským gymnáziím. Jak uvádí Grimm (1987) vyučovali v nich kromě náboženství a latiny také mateřský jazyk. Vyučovalo se v 5-6 členných skupinkách.

Názory jansenistů byly uplatněny při reformě univerzity i v plánech reformy gymnázia.

Filantropismus

Jedná se o pedagogický směr, inspirovaný ideami přirozené výchovy J. J. Rousseaua. Rozvíjí se v Německu od poloviny 18. století. Zakladatelem směru byl J.B. Basedow (1724-1790).

Kasper, Kasperová (2008) uvádějí, že filantropisté prosazovali výchovu mládeže k obecně prospěšnému a šťastnému životu. Zdůrazňovali nutnost užitečnosti člověka pro druhého. Cílem filantropické výchovy byl praktický, schopný, osvědčený a pilný měšťan. Děti chudiny měly vyrůst v dobré a poslušné občany, smířené se svým postavením ve společnosti. Podle filantropistů se měl o výchovu dorostu starat stát, ne církve.

Filantropisté se snažili vytvořit praktické a užitečné vzdělání. Učivo vybírali dle zásady užitečnosti. Vyučovali latině komunikativní metodou, stejně jako

angličtině a francouzštině, dále učili reáliím: přírodopisu, matematice, ale i politickému zeměpisu, historickým vědám a tělesné výchově. Politická výchova byla výchovou národní.

Filantropisté chtěli vzdělávat pouze chlapce, protože dívkám - budoucím matkám - náležela povinnost paní domu, matky a manželky podnikatele a obchodníka.

Filantropistické myšlenky Martina Ehlerse byly uplatněny v rámci školské reformy Marie Terezie. Ve svém spise požadoval zestátnění školství.

Novohumanismus

Novohumanismus se přimyká k řecké kultuře. Prosazuje řečtinu, řecký ideál života, vyjadřuje snahy dosáhnout harmonického rozvoje individua. Tento směr viděl úkol vyššího vzdělání v rozvoji osobnosti žáka.

Novohumanistická koncepce vzdělání se uplatnila ve vývoji obsahů střední školy, gymnázia.

Novohumanistická koncepce řečtiny a latiny měla nepřímý vliv na rozhodování o obsahu a zaměření vyššího školství (Kiryková, 1995).

5. PRŮBĚH ŠKOLSKÉ REFORMY

Na konci 17. století začínají vznikat vyšší školy jezuitské a nižší patristické. Přesto bylo školství monarchie na ne příliš vysoké úrovni. Vyšší školy stále vyučovaly v latině a převážně způsobem pamětního učení. Počet škol každým rokem klesal. Školy městské a farní neměly učebnice ani jiné pomůcky. Byly pod dozorem kostelníků nebo vysloužilých vojáků. Ke změně školství dochází za vlády císařovny Marie Terezie. Jedním z jejich prvotních kroků byl souhlas s Birelliho návrhem – podřízení gymnázií státnímu doзору a přeměně jejich osnov. Štverák (1983) uvádí, že na popud kancléře knížete Kounice začaly vznikat také nové, odborné školy:

1752 – Orientální akademie ve Vídni – založena pro vzdělávání státních zástupců pro zahraniční služby.

1754 – vojenská akademie ve Vídni – založena pro vzdělávání důstojníků potřebných pro přeorganizování a centralizaci státní armády. V jejím čele stáli piaristé. Mladí šlechtici zde získávali teoretické znalosti a praktické dovednosti pro vedení války.

1763 – hornická škola ve Štiavnici

1770 – první reálka (Realhandlungsakademie) ve Vídni

1775 – inženýrská škola ve Vídni

Největší reforma školství v našich dějinách se spojuje právě se jménem panovnice Marie Terezie. Tato reforma zajisté patřila k nejvýraznějším a nejvýznamnějším, jaké císařovna učinila.

Školská reforma reagovala na ekonomickou nutnost a potřebu, kterou s sebou přinášel odklon od feudálního uspořádání výroby a její přerod do manufakturní a strojové výroby. Složitější výrobní postupy zajisté potřebovaly lidi vzdělané, pracovníky, kteří by měli alespoň základní vzdělání. Bylo zapotřebí, aby tito dělníci zvládli alespoň triviální čtení, psaní a počítání. Pro přijetí školské

reformy vládly v té době velice příhodné podmínky. Ekonomický zájem se shodoval se zájmem politickým.

Pro školskou reformu bylo důležité i to, že císařovna Marie Terezie objevila odborníka, který ji s touto reformou měl pomáhat a také pomáhal – Ignáce Felbigera (1744-1788).

Roku 1774 vypracovala Marie Terezie společně se svým zkušeným pedagogem, opatem a biskupem J. I. von Felbigerem (1724 – 1788) koncepci nového školského systému. Felbiger již za svého působení v Zaháni zavedl ve výuce hromadné vyučování, sepsal nařízení o povinnostech učitelů a podílel se, jak už je výše zmíněno, na reformě pruského školství. Byl tedy odborníkem, jakého královský dvůr hledal a potřeboval.

Vzniklý školský systém spojoval tyto základní požadavky:

2. katolická víra – i po vydání Všeobecného školního řádu zůstává náboženství nejdůležitějším předmětem, protože vliv církve je v lidech pevně zakořeněný
3. poskytnutí vědomostí na úrovni současných vědeckých poznatků
4. jednotný vyučovací jazyk

Již 6. 12. 1774 vyšel Všeobecný školní řád, který se skládal ze 79 paragrafů. Byl platný pro německé hlavní, triviální a normální školy ve všech dědičných zemích. Tím vyjádřila Marie Terezie poprvé v historii zájem státu na vzdělání veškerého obyvatelstva a vybudování sítě veřejných škol. Všeobecné vzdělání mělo jednak zajistit lepší hospodářský vývoj státu při přechodu z feudálního na manufakturní a strojovou výrobu, ale i zajistit výchovu v duchu zájmů panovnického rodu.

Kláštery a církve se do reformování a modernizace státu odmítaly zapojit.

V té době již vládl spolu s Marií Terezií její syn Josef II. Snažil se spolu s kancléřem Kounicem omezit moc církve. Marie Terezie se však odmítala proti církvi postavit. Josef II. a hrabě Kounic se spolu spojili a snažili se moc této

významné složky omezit. Velmi ztížili podmínky pro zakládání nových klášterů a přijímání novicek.

Podařilo se jim také omezit přísun peněz ze státní pokladny do pokladny klášterů. Zrušili zákon, který se týkal převádění nemovitostí na církevní instituce.

Studijní fond, vytvořený ze získaných peněz zaniklého jezuitského řádu, byl také velmi diskutovaným tématem. „ *Nebylo jasné, zda se jeho nemovitosti mají prodat, nebo zda je má stát využívat trvale a těžit z jeho výnosů. Polnosti a statky byly přiřčeny ke korunním statkům, zkušenost však ukazovala, že majetek bez konkrétního vlastníka, který by osobně dohlížel na řádné hospodaření, je spravován nedbale a přináší jen podprůměrné výnosy.*“⁶

Nakonec bylo rozhodnuto ve prospěch monarchie. Nemovitosti zůstaly v jejím majetku. Dvorním radou a správcem těchto nemovitostí se stal František Raab. Jeho jméno si spojujeme především s termínem raabizace - metoda spravování státního majetku. F. Raab rozdělil veškerou půdu dominikálních statků mezi drobné rolníky. Vyhnul se tak najímání pracovních sil na její obdělávání. Rolníci měli povinnost odvádět z výnosů předem stanovený díl do státní kasy. Buď v penězích, nebo naturáliích. Dosáhl tím velkých, nadprůměrných výnosů.

Odpůrcem raabizace se stala šlechta. Ta si musela vymyslet svůj vlastní způsob, jak přinutit nevolníky, aby platili jí.

Díky těmto opatřením nakonec Marie Terezie měla ve státní pokladně dostatek financí. Školská reforma tedy mohla být uskutečněna rychle a v plném rozsahu.

⁶ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč : Akcent, 2005, s. 113.

5.1 Všeobecný školní řád

Všeobecný školní řád byl vydán 6. prosince 1774. Na jeho vzniku se podílel zkušený pedagog J. I. Felbiger. Ten přijel do Vídně na pozvání Marie Terezie a se souhlasem Bedřicha Velikého.

Všeobecný školní řád obsahoval 79 paragrafů. V těchto paragrafech zároveň Felbiger vypracoval metody vyučování a výchovy. Hovořil o výchově chlapců i dívek. Dívky měly být učeny učitelkami. Měly být zřizovány školy na vesnicích i ve městech.

Školní docházka byla šestiletá (nebyla zpočátku plně dodržována) a sankce za porušování školní povinnosti nebyly zprvu vyměřeny. Úlevy pro venkovské děti, týkající se letních měsíců, platily pro školáky od 9 do 12 let. Mládež do 20 let navštěvovala 2 nedělní opakovací hodiny.

Do vyučování byly řazeny předměty praktické povahy a bylo upraveno učitelské vzdělání.

Vznikaly školy triviální, hlavní a normální.

Jedno- nebo dvoutřídní triviální školy byly určeny pro vesnickou i městskou chudinu. Byly zřizovány v sídlech far a říkalo se jim školy farní. V ostatních obcích se nazývaly jako školy filiální. Učilo se v nich čtení, psaní, počítání, základy hospodaření, náboženství, ve městech ještě přibýly znalosti potřebné pro průmysl a pro dívky šití a pletení.

Triviální školy byly buď české, nebo německé.

Jak uvádí Somr (1987) o náklady na školy triviální se musely starat obce a šlechtici. Dozor nad těmito školami vykonával místní farář, z hospodářské a administrativní stránky na školu dohlížel místní školní dozorce. Na vesnici tuto úlohu plnil většinou některý z bohatých rolníků.

Učitele **triviální školy** ustanovovala vrchnost, obec nebo kněz. Tito zřizovatelé mu určovali i plat. Místní duchovní správce byl také vrchním duchovním představitelem školy. Ve škole byl povinen vyučovat on nebo jeho zástupce – katecheta, náboženství a biblickou dějepravu. Učitel mohl probranou látku pouze opakovat. Pro školní mládež kněz také sloužil mše svaté a uděloval jim svátosti.

Podle Štveráka (1983) v každém kraji měly být podle nového studijního řádu zřízeny trojtřídní, později čtyřtřídní **hlavní školy**. Zde měl být ředitel, učitel náboženství a další tři nebo čtyři učitelé. Včetně čtení, psaní a počítání se na hlavních školách vyučoval také dějepis, přírodopis, zeměpis, sloh, geometrie, kreslení, základy hospodářství, průmyslového vzdělání a latiny. V hlavních školách se žáci připravovali na zaměstnání v oblasti hospodářství nebo řemesel, popřípadě k dráze vojenské. O tento typ škol se finančně staral školní fond. V první třídě se žáci učili češtině, ve druhé z části německy a ve třídě třetí pouze německy. Tyto školy tak přispívaly ke germanizaci českého národa.

Normální škola byla zřízena v místě sídla školní komise. Učilo se v nich pouze německy. Tento typ školy měl čtyři třídy. Vyučovalo se rozšířeným osnovám hlavních škol. Ve zvláštních kurzech se zde také připravovali budoucí učitelé. Tyto přípravky se nazývaly preparanda a později fungovaly i u některých hlavních škol. Každý adept učitelství zde měl složit odbornou zkoušku a učitelé, kteří již působili v praxi, si zde doplňovali odborné vzdělání. Bez řádného vysvědčení a odborné zkoušky se nikdo nemohl stát učitelem.

Ti, co se chtěli stát učiteli, museli nejdříve složit přijímací zkoušku. Na preparandách se učilo pedagogice, didaktice, náboženství, biblické dějepravě, metodice trivie; později mluvnici, pravopisu, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu a přírodopisu (zahrnoval fyziku a chemii).

„Vedle škol pro lid se rozvíjela gymnázia. Tak postupně probíhal proces utváření dvojkolejného systému buržoazního školství, ve kterém masová škola je určena zejména dětem z rodin manuálně pracujících, které připravuje především

k práci fyzické, zatímco střední škola výběrová připravuje zejména děti buržoazie a úřednictva k činnosti intelektuální.“⁷

Podle Felbigera a jeho zaháňské metody zapisoval učitel slova, poučky a shrnutí učiva začátečními písmeny na tabuli v podobě přehledných tabulek. Učivo se opakovalo a zkoušelo podle zkratk, pomocí kterých si žáci vybavovali obsah učiva.

5.1.1 Problémy realizace a nedostatky řádu

Podle Kirykové (1995) nový školní řád nebyl všemi stranami, které se účastnily elementárního vzdělání, přijímán pozitivně. Katolické církvi se například nelíbily metody státního dozoru nad primárním školstvím. Církev si kladla otázku, zda je dobré učit všechny prosté poddané číst a psát. Faráři se nechtěli podřídit povinnému absolvování učitelských kurzů, nesouhlasili s rozvrhem výuky náboženství, s předepsanými metodami výuky a učebnicemi.

Výuka na všech školách neprobíhala podle Felbigerových představ. Musely být konány kontroly škol. Pro kontrolory byly vydávány „Instrukce“, které přesně formulovaly jejich pravomoci a povinnosti.

Školní řád přinesl závaznou normu pro všechny školy v monarchii. Marie Terezie splnila požadavek nižšího školství. Brzy po uvedení řádu do praxe se objevil největší nedostatek – nepřesně stanovené povinnosti rodičů posílat děti do školy, povinnost obcí kontrolovat školní docházku a absence donucovacího opatření k plnění školní docházky.

Pro většinu prostých lidí na venkově nemělo vzdělávání ani význam, ani smysl. Školní docházka znamenala ztrátu pracovních sil, výdaje za učebnice a školné. Mnoho dětí, na které se vztahovala vzdělávací povinnost, školu

⁷ ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983, s. 186.

nenavštěvovalo. Úkolem farářů bylo působit na obyvatelstvo a zdůrazňovat význam vzdělání pro vlastní i společný prospěch.

5.1.2 Pozitivní dopad školské reformy a Všeobecného školního řádu

Pozitivní znaky reformy byly podle Kirykové (1995) stanovení všeobecné vzdělávací povinnosti, zavedení a organizování státní kontroly školství, vytvoření systému vzdělávání učitelů, jednotné učebnice a metody, vedení školní administrativy a kontroly plnění povinností učitelů a zřizovatelů škol.

I když se hned nepodařilo všechny úkoly zrealizovat, bylo zavedení řádu důležitým mezníkem ve vývoji primárního školství. Školní řád znamenal pevný, detailně rozpracovaný systém základního vzdělávání. Vytvořením sítě škol v celé monarchii byl splněn požadavek rakouské státní politiky umožnit veškerému obyvatelstvu základní vzdělání.

5.2 Školní knihy

Nový vyučovací způsob potřeboval nové vyučovací knihy. V roce 1775 vydal Johann Ignaz von Felbiger příručku pro učitele *Methodenbuch für die Lehrer der deutschen Schulen in den k.k. Erbländern* (Metodní kniha pro učitele německých škol v císařsko-královských zemích). V roce 1777 vyšla také česky s názvem **Kniha metodní pro učitele českých škol v císařských královských zemích**. Jak Štverák (1983) uvádí, s touto knihou se musel seznámit každý vesnický učitel buď už v kurzu, nebo v preparandě.

Metodní kniha byla rozdělena do třech dílů. V prvním díle se Felbiger zabýval hromadným vyučováním, společným čtením, tabulkovou metodou, katechetickými metodami, psaním, krasopisem, poznáváním písmen, správným

psáním němčiny, historií (dějepisem), počítáním, latinou atd. Součástí byly také různé úvody, např. k pravosti (Anleitung zur Rechtschaffenheit), k hospodářství, k poznávání užitečných fyzikálních pravd atd.

Druhá část se věnuje kandidátům učitelství, učitelům, vrchním dohlížitelům, ředitelům, místním dohlížitelům a školním sluhům. Jsou zde obsaženy instrukce pro katechety, kapitolu o zlepšování škol, jak učit a připravovat budoucí učitele na jejich povolání, jaké má mít učitel vlastnosti a důvtip.

Ve třetí části jsou předpisy k uspořádání a k řízení německého školství. Je zde obsažen i Všeobecný školní řád, pravidla chování určená žákům, kapitola o účelu školní kázně (pojednává o napomenutí, varování, pohrůžce, trestu, jaké chování je a není možné trestat, co tresty způsobují, kdy je možné tresty odložit nebo prominout apod.), o návštěvách a inspekcích, o pololetních zkouškách a o odměnách

Mezi lid se u nás rozšířily pouze výtahy z tohoto díla, i přesto však v této době datujeme počátek česky psané pedagogické literatury.

Patent na tištění školních knih a učebnic měla v té době pouze Vídeň. Již 10. června 1775 ale udělila Marie Terezie toto právo také Školní komisi pro Čechy pod názvem Privilegium Impressorum. Mohly se u nás tisknout nejen české, ale i německé školní knihy. Roku 1776 byla také založena tiskárna. Téhož roku byl vydán patent, který potvrzoval právo na samostatný tisk a prodej učebnic pro školy triviální a osvětových knih. Byl vytištěn český slabikář, první metodické knihy a příručky pro pedagogy. Vydavatelství knih se později změnilo na C. k. knihosklad a v roce 1920 na Státní nakladatelství učebnic, následované Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze.

6. REFORMA GYMNAZIÍ

Podle Kirykové (1995) společenská situace nového absolutistického státu a vzrůstající nároky na vzdělání měšťanstva a šlechty nutily panovnici Marii Terezii k zásahům do konzervativního jezuitského vedení gymnázií. Marie Terezie chtěla dosáhnout podřízení gymnázií státní kontrole. V roce 1747 vydala císařovna rezoluce, v nichž se na jezuity obracela s žádostí o zavedení vyučování řečtiny a aritmetiky. Sankce za nedodržení nařízení nebyly stanoveny, proto se jezuité ani nesnažili předstírat jejich plnění a vedli výuku nadále podle svých metod.

O přijetí ke studiu bylo rozhodováno na základě původu, majetkových poměrů a výsledcích předepsané přijímací zkoušky (ta zjišťovala správnost psaní v němčině a latině). Z možnosti studia byli vyloučeni průměrně nadaní chlapci bez finančních prostředků. Ve škole po prvním roku studia nemohli být ti studenti, kteří nezískali vynikající hodnocení a byli nízkého původu.

Kirylová uvádí, že studenti měli být vedeni k samostatnému pochopení látky, výuka měla probíhat v mateřském jazyce. Od páté třídy se měla na gymnáziích vyučovat řečtina a studenti gymnázií neměli být vzděláváni pomocí metody memorování.

Jak uvádí Grimm (1987) vydala Marie Terezie 25. 6. 1752 školní řád pro gymnázia, který směřoval k získání dozoru nad jezuitským školstvím. Požadavky nového studijního řádu byly formulovány jako nejvyšší nařízení panovnice. Piaristé a benediktýni nový studijní řád přijali bez velkého odporu, jezuité ho přijmout nechtěli. Bránili se tak zasahováním státu do jejich školského působení. Studijní řád z tohoto roku neznamenal ve své podstatě reformu gymnázia – pouze upravil jeho organizaci.

V roce 1757 byl dozor nad gymnázií svěřen studijní komisi.

Marie Terezie reformovala veškeré školství, proto nezůstávala stranou ani dění v oblasti gymnaziálního školství. Její chápání úlohy gymnázia se však neshodovalo s pojetím iniciátorů reformy. Její nařízení směřovaly především ke změně sociálního složení studentů gymnázií. Méně se dotýkaly obsahových

a metodických změn ve výuce. Tyto změny by znamenaly konflikt s představiteli jezuitského gymnaziálního školství. To si Marie Terezie nepřála.

Osobním zásahem do průběhu reformy gymnázií ovlivnila Marie Terezie rozhodujícím způsobem další vývoj rakouského gymnaziálního školství. Bylo dosaženo cílů tereziánské školské politiky v oblasti gymnaziálního školství – tedy získat kontrolu nad tímto typem školství a právo zasahovat do jeho kurikula. Piarista Marx, který byl povolán Marií Terezií, měl do organizace gymnázií vnést prvky školského systému piaristů.

Gymnázia po zrušení jezuitského řádu

Jezuitský řád byl zrušen roku 1773. Gymnázia se tak ocitla před velkým organizačním problémem. Musela se potýkat s nedostatkem světských profesorů a učitelů. Proto byli jezuité ponecháni ve svých funkcích gymnaziálních profesorů.

Zrušení jezuitského řádu nepřineslo zlepšení úrovně gymnaziálního školství. Stát nebyl schopen převzít a vést školství bez podpory a úsilí jezuitských profesorů. Zrušení řádu tedy nevedlo k odstranění nedostatků ve školství ani ke změně vyučovacího obsahu gymnázií. Jak uvádí Grimm (1987) Jezuité byli vyloučeni pouze z některých univerzitních oborů, ale na gymnáziích pokračovali ve své tradiční školské politice.

7. UNIVERZITNÍ ŠKOLSTVÍ ZA VLÁDY MARIE TEREZIE

Císařovna Marie Terezie si uvědomovala význam univerzit pro vytvoření jednotného státního aparátu. Nedostatečná úroveň poskytovaného vzdělání a nespokojenost s jezuitskými metodami výuky vedly panovnici ke změně organizace i studijních plánů univerzit. *„Snahy panovnice a jejich poradců směřovaly:*

- 1) *k posunutí cíle a úlohy univerzit – od institucí vzdělávacích budoucí svobodné, na státní ideologii nezávislé učence a teology ke státním zařízením, vzdělávajícím pro stát pracující lékaře, právníky a vysoké úředníky*
- 2) *k omezení jezuitského vlivu na univerzitě*
- 3) *k zavádění nových, v zahraničí vyvinutých metod a principů výuky na univerzity v monarchii.*⁸

Marie Terezie hned po své korunovaci 17. 10. 1743 nařídila, aby komise zřízená k univerzitní úpravě pracovala rychle. 20. června 1746 uložila nejvyššímu purkrabímu, aby podal zprávu o vyučovacích poměrech na univerzitě. Rozhodnutí této panovnice se postavili na odpor jezuité, kteří se bránili změnám ve studiu teologie a filozofie. Podporu ve své činnosti měla Marie Terezie ve známém reformátorovi Gerardu van Swietenovi – původem Holanďan, osobní lékař její královské rodiny.

Zamýšlené reformy byly nejprve realizovány na univerzitě ve Vídni, potom byly zaváděny na ostatních univerzitách v říši. Postupně byly prováděny reformy všech fakult univerzity (lékařské, právnické, filozofické i teologické).

21. června 1752 je vydán příkaz o studiu filozofie a teologie pro univerzitu ve Vídni a 25. června 1752 pro pražskou univerzitu. Odpor jezuitů byl překonán v listopadu 1752.

⁸ KIRYKOVÁ, S. *Školská politika Marie Terezie (diplomová práce)*. Praha, 1995, s.61.

Šafránek (1913) uvádí, že studium na fakultě filozofie bylo dvouleté, vyučovací hodiny byly rozděleny na dopolední a odpolední.

V prvním roce v zimním semestru (běhu) se přednášely dějiny a literatura, filozofie, logika. V letním semestru v prvním roce studia zase matematika a metafyzika. Metafyzika je část filozofie, která se zabývá nejen problémem bytí samotného, ale také konkrétními projevy bytí ve fyzické skutečnosti.

Ve druhém ročníku v zimním i letním semestru byly vyučovány základy fyziky a přírodopisu, etika, politika a v odpoledních přednáškách experimentální fyzika. Základem výuky přírodopisu a fyziky se stala pokusná metoda.

Teologická fakulta byla reformována Ambrosiem von Stockem. Podle Faimonové (1909) se v reformách této fakulty projevovaly tendence Marie Terezie na omezení postavení jezuitů. V roce 1759 odebrala Marie Terezie jezuitům právo dosazovat profesory teologie. Do studia teologie byla zavedena partistika, liturgie, církevní dějiny a další předměty.

Reforma lékařské fakulty vídeňské univerzity byla započata roku 1749. Cílem bylo zlepšení zdravotnické péče o obyvatele monarchie (potřeba dostatečného množství odborně vyškolených lékařů. Marie Terezie pověřila touto reformou Gerarda van Swietena. Podle Faimonové (1909) Gerard van Swieten začlenil do studijního plánu fakulty nové disciplíny, názorné a experimentální metody. Pozval na vídeňskou univerzitu zahraniční odborníky a vyslal mnoho stipendistů do pařížských a londýnských nemocnic.

Jak uvádí Šafránek (1913) byl na lékařské fakultě předepsán přesný počet přednášek. Nadaní medicí navštěvovali nemocnice spolu se svými profesory, kde se procvičovali v praxi.

Reforma studia práv podle nového studijního řádu vstoupila v platnost roku 1753 na univerzitě ve Vídni a v roce 1754 na univerzitě v Praze. Reformu provedl Karl Anton von Martini, spolupracovník van Swietena. Nově vzniklý studijní řád upřednostnil nově zavedené přirozené a státní právo před právem římským a církevním, jak uvádí Faimonová (1909).

Studium práv bylo umožněno pouze studentům s dobrým prospěchem, kteří zcela ukončili studium na filozofické fakultě.

Nutnost právnického vzdělání pro státní služby potvrdila Marie Terezie dekretem z 19.10.1771 (Rieger, 1893).

Na všech fakultách se dělaly zkoušky pololetní před komisí, která vydávala vysvědčení ze složených zkoušek, jinak nemohl student pokračovat ve studiu. Zkoušky se vždy konaly před ředitelem fakulty a příslušnou komisí čtyř pověřených profesorů.

Univerzitní prázdniny trvaly šest týdnů. Školní rok začínal vždy 2. listopadem a končil v polovině měsíce září.

Děkany fakult a rektora univerzity již nevolili pouze profesori univerzitní, ale volby se mohli účastnit všichni doktoři a magistři zapsaní na fakultě.

Na žádost vedení fakult byla také rozšířena univerzitní knihovna, pro kterou bylo v Karolinu vybudováno nové křídlo. Výstavba byla hrazena ze státního rozpočtu. Sama císařovna Marie Terezie na důkaz své přízně darovala několik tisíc duplikátů z panovnické knihovny.

Změna v univerzitním studiu byla jen prvním krokem k přeměně vzdělávání v monarchii.

ZÁVĚR

Státní politika, která byla tvořena v době panování Marie Terezie (1740-1770) a její důsledky pro historický vývoj školství v habsburské monarchii jsou hodnoceny různě. Hodnotící výroky přecházejí od pozitivního přínosu panovnice pro rozvoj rakouského školství až k negativnímu hodnocení nepedagogičnosti a postojů, které upřednostňují prospěch. Doba panování Marie Terezie musí však být vždy označována jako převratná a měnící.

Marie Terezie vládla v 18. století, které bylo stoletím změn. U této panovnice můžeme pozorovat opatrnost v otázce uznání idejí nové filozofie. To je způsobeno i samotnou výchovou Marie Terezie – od dětství byla vedena ke zbožnosti.

Reformy, ke kterým dala Marie Terezie souhlas, odpovídají požadavkům nové, osvícenské filozofie. Jejich realizace je však opatrná a konzervativní.

Jednotlivé reformy nebyly vždy jejími vlastními snahami. Podíleli se na nich mnozí rádci (Gerard van Swieten, Kaunitz, Bartenstein, Felbiger a další), které Marie Terezie pozvala na svůj dvůr. Sama však měla výsadu nejvyššího schvalovacího práva a byla tak v roli nejvyššího státního zástupce školské politiky. Určovala tak charakter školství v monarchii.

Tím, že přijala mnoho návrhů svých osvícenských rádců, pomohla k proniknutí idejí nové filozofie a pedagogiky do školství v monarchii.

V době vlády Marie Terezie byly reformovány všechny dosavadní typy škol. Byla přijata snaha o povinném vzdělávání všech obyvatel monarchie. Panovnice se také zasloužila o vznik nových, odborných škol. Některé zásahy ve školství zabránily potřebnému rozvoji vzdělávání (např. plán reformy gymnázií z roku 1775), pro primární školství však znamenaly zvýšení jejich úrovně.

Obecně tedy můžeme říct, že reforma školství, která proběhla za vlády Marie Terezie, měla pozitivní přínos. Školská reforma pomohla k rozšíření vzdělání širších vrstev obyvatelstva. Do té doby bylo vzdělání umožněno pouze dětem z bohatých rodin a nebylo financováno ze státní pokladny. Pro děti

do dvanácti let byla školní docházka povinná. Výchova a vzdělání mělo vést k větší užitečnosti pro stát a pro vytváření státního blahobytu.

Mnoho z Marií Terezií zavedených principů organizace školství (jednotné školství, státní dohled nad školstvím, všeobecně vzdělávací povinnost) jsou základem školských systémů mnoha zemí Evropy i v současnosti.

Smrtí Marie Terezie se uzavřela velká kapitola českých, rakouských i evropských dějin. Zemřela panovnice, manželka císaře, která se zapsala do evropské historie. Tato „velká“ žena zemřela 29. listopadu 1780 v místě svého narození – ve vídeňském zámku Hofburg.

Její smrtí reformy v Habsburské monarchii neskončily, pokračovatelem reformních snah se stal syn Josef II.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- ETZLSTORFER, Hannes. *Marie Terezie: Soukromý život panovnice*. Praha : Ikar, 2010. 207 s. ISBN 978-80-249-1384.
- FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského se zvláštním zřetelem na školství české*. E. Šolc, Telč, 1909. Díl 1.
- FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých a moravských zemích)*. Třebíč : Akcent, 2005. 156 s. ISBN 80-7268-337-3.
- GRIMM, Gerald. *Die Schulreform Maria Theresias 1745 – 1775*. Frankfurt am Main, Verlag Peter Lang 1987.
- HAMANNOVÁ, Brigitte. *Habsburkové*. Praha : Brána, 2001. 403 s. ISBN 80-7243-109-9.
- HERRE, Franz. *Marie Terezie*. Praha : BRÁNA, 1996. 280 s. ISBN 80-85946-41-6.
- HLEDÍKOVÁ, Z. , JANÁK, J., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.
- HORA – HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí*. Praha : Baronet, 1996. 230 s. ISBN 80-85890-94-1.
- HORÁK, Petr. *Svět Blaise Pascala*. Praha : Vyšehrad, 1985. 373 s.
- JANUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *JEJÍ VELIČENSTVO MARIE TEREZIE*. Praha : Mladá fronta, 1987. 176 s.
- JANUSOVÁ, Jana. *Marie Terezie – legendy a skutečnost*. Plzeň : Amosium servis, 1991. 197 s. ISBN 80-85498-05-7.
- KIRYKOVÁ, Simona. *ŠKOLSKÁ POLITIKA MARIE TEREZIE* (diplomová práce). Praha, 1995.

- KRATOCHVÍL, Ladislav. *Dějiny pedagogiky*. Chrudim : Vysoká škola pedagogická, 1947. 191 s.
- PEKAŘ, Josef. *DĚJINY ČESKOSLOVENSKÉ*. Praha : AGENTURA TIP Š, 1991. 256 s. ISBN 80-900354-2-6.
- RIEDER, Heinz. *MARIE TEREZIE Osudová hodina Habsburků*. Praha : Ikar, 2004. 176 s. ISBN 80-249-0384-9.
- RIEGER, Bohuslav. *Zřízení krajské v Čechách*. Praha, nákladem České akademie Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1893.
- SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 360 s.
- ŠAFRÁNEK, Jan. *ŠKOLY ČESKÉ*. Praha : Řivnáč, 1913. 455 s.
- ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 382 s.
- VACÍNOVÁ, Tereza. *Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského*. Praha : UJAK, 2009. 240 s. ISBN 978-80-86723-74-7.
- WEISSENSTEINER, Fridrich. *Dcery Marie Terezie*. Praha : Ikar, 2005. 240 s. ISBN 80-249-0619-8.
- WEISSENSTEINER, Fridrich. *Synové Marie Terezie*. Praha : Ikar, 2005. 160 s. ISBN 80-249-0594-9.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Andrea Matějková, DiS.

Obor: Vzdělávání dospělých

Forma studia: kombinované

Rok: 2012

Počet stran bez příloh: 40

Počet titulů české literatury a pramenů: 16

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 7

Počet internetových zdrojů: 0

Vedoucí práce: PhDr. Tereza Vacínová

